

Obj. IV. Tertul., cap. 3, Scorpaci, S. Ambros., epist. 56 ad Romulum, Isidorus Hispalensis, Chrysost. in cap. X, epist. I ad Cor., item Rabanus et alii legunt *tria millia*.

R. hoc non esse mirum, quia illi omnes usi fuerunt codicibus græcis, qui communiter adhuc hodie-
dum habent : *tria millia*.

Obj. V. S. P. Aug., lib. XXII cont. Faust., cap. 79, ait : *Quid ergo crudele Moyses, aut mandavit aut fecit... in paucos eorum vindicans gladio, quos Deus ipse, quem offenderant, alto et secreto judicio se-riendos, voluisse mox feriri? Atqui non fuisset vindicta in paucos, si fuissent 25,000 : ergo, etc.*

R. Neg. min.; respective enim ad tantum numerum pauci sunt : nam Hebrei (deemptis mulieribus, parvulis et tribu Levi), etiam post hanc stragem adhuc constabant ex sexcentis tribus millibus virorum quinqueaginta quinquaginta ; ut liquet ex lib. Num., cap. I.

§ II.—PROPONITUR OPINIO QUÆ ASSESTIT CECIDISET
TANTUM QUASI 5,000.

Prob. I. Quia ita habent textus hebræus, samari-
tanus, syriacus, arabicus, chaldaicus et versio LXX Interpretum.

Nec dici posse videtur, quod textus hebræus sit dubius vel æquivocus : nam quod littera *Caph* hic non possit accipi pro nota numerali, seu pro *viginti*, sed pro *quasi*, inde liquet, quod Vulgata nostra in omnibus libris habeat *quasi*; adeoque hoc sensu intellexit translator Vulgata istam litteram; si enim hoc loco denotaret *viginti*, deberet sattem in illis Vulgata libris, in quibus habetur : *quasi viginti tria millia*, omitti vox *quasi*. Ergo dici nequit quod inde error irrepserit in textum hebræum, quia nempe interpres aliquis litteram *Caph* accepit pro *quasi*.

Prob. II. Quia, ut ex § præced. patet, latine versiones inter se variant ; ergo juxta regulam a Bellarmino allegatam, hic necessario recurrendum vide-
tur ad textum originale, seu hebræum. Imo antiquiores libri latini, puta biblia Antverpiensia anni 1534, pariter habent : *quasi tria millia*. Et hæc lectio, teste P. Bokentop, ante correctionem clementinam erat communior; et hoc modo etiam videtur transtulisse S. Hieron., siquidem ita exprimitur in novissima editione operum ipsius.

Prob. III. Quia ita legunt patres, § præced. cit. Item D. Thom., secunda secundæ, q. 14, art 3, Θ, et q. 97, art 4: quamvis in aliquibus editionibus recentioribus, hoc inconsulto sit mutatum, apparenter (inquit P. Bokentop) ut lectio S. Thomæ conveniret lectioni modernæ Vulgata. Argumenta autem oppositæ sententie non adeo efficacia sunt, quin ad ea commode responderi possit. Itaque

Ad Apost. dicendum est, quod ipse tantum agat de iis, qui Num. XXV dicuntur cecidisse propter fornicationem. Siquidem horum tantummodo poenam videatur voluisse exprimere atque notare, eo quod Corinthii ad fornicationis peccatum valde forent proclives, ut

constat etiam ex profanis auctoribus. Vel etiam dici potest cum S. Chrysost. in cit. Apost. locum, quod ideo non expresserit poenam idololatrarum, quia hi, qui ex illis caesi fuerant, respective ad fornicatores, admodum pauci erant.

Ad id autem quod in tanta peccantium turba, exigua admodum fuisset plaga, si tantum tria millia hominum fuissent trueidata, respondetur quod levite, qui stragem hanc fecerunt, non sint grassati in totum populum; sed, ut eis mandaverat Moyses, y. 27, de porta ad portam iverint.

Non igitur intrarunt tentoria, seu tabernacula, ad quæ se confestim, non omnino obstinati, receperunt, fugientes gladium irruentium levitarum, qui tantum obvios in platea castrorum, in flagranti delicto reperitos, occiderunt; quo attento, valde adhuc notabilis strages fuit, quod caesa sint quasi *tria millia*.

Denique ad editionem clementinam dicitur, non obstante quod sit emendatissima, et mendis quam accuratissime expurgata, in ea adhuc nonnulla minuta reperiiri, quæ mendosa videntur, ut inter alia liquet ex II. Paralip., XXII, 2, ubi in numero *quadraginta duorum annorum*, quos dicitur habuisse Ochosias, dum regnare coepit, communiter admitti solet mendum. Ergo nihil obstat, quominus, proper fundamenta superius allegata, etiam hic quoad numerum eorum, qui a levitis caesi sunt, mendum in jam memorata editione admittatur.

QUESTIO IV. — AN DUM MOYES DEUM ROGAVIT, AUT PO-
PULO NOXAM DIMITTI, AUT SE DELERI DE LIBRO QM
DEUS SCRIPERAT, CONGRUE INTELLIGATUR LITERA PRE-
DESTINATIONIS.

Vers. 31: *Reversusque (Moyses) ad Dominum (eum penitus placatus)*, ait... Aut dimitte eis hanc noxam, y. 52: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsi. S. P. Aug. Q. 147 in Exod. in hæc verba ita scribit: *Securus quidem hoc dixit, ut a consequentibus ratio concludatur, id est, ut, quia Deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret*. Fere ergo hic Moyses processit, sicuti, v. g., filius patri dilectus, culpam fratris immorigeri remitti a parente deprecetur hoc modo: *Vel fratri ignoscere, vel haereditate priva me; scit enim parentem quidvis potius quam illud posterius facturum*. Porro quis liber hic significetur, varii varie exponunt.

Cajetanus intelligit de libro principatus aut legislatæ. Sed hæc expositio non videtur admittenda. Quia non satisfacit intensa charitati Moysis. 2. Quia non congruit responsioni divina y. seq., ubi Deus dicit se non Moysen, sed eos, qui peccaverint, deleturum de libro suo; atqui tamen certum est quod hæc Dei responsio non intelligatur de libro principatus aut legislature; ergo, etc.

S. Hieron. epist. ad Algas. Q. 9, et S. Greg. lib. X Moral. cap. 7, et ex recentioribus Estius accipiunt de libro vita, non in cœlo, sed in terra; ut sensus sit: aut dimitte eis hanc noxam, aut tolle me de hæc vita. Attamen

R. et dico: S. P. Aug. et ex eo D. Bernardus serm. 12 in Cantica, Hugo, Victorinus, Rupertus, Abulensis, recentioresque interpretes fere omnes id de libro prædestinationis et vita æternæ concorditer accipiunt. Unde S. P. Aug. lib. XX de Civ. Dei, cap. 15, ait: *Ipsa ejus præscientia de illis, quæ falli non potest, liber est vita, in quo sunt scripti, id est ante præcogniti.*

Ratio est, quod liber vita, quem hic Deus vocat librum suum, non soleat in Scripturis significare librum vita mortalis, sed catalogum eorum, qui per prædestinationem in vitam æternam præordinati sunt, ut Apocal. XIII, 8, Daniel. XII, 1, ad Philip., IV, 3.

Obj. I. Cum Estio: Non potest hoc proprie accipi de libro prædestinatorum; quia de libro illo nemo potest deleri: Dominus autem respondit hic Moysi: *Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo*. Si igitur id Moyses intellexisset de libro prædestinatorum, petiisset aliquid impossibile; et tamen id non videtur admittendum; ergo, etc.

R. cum D. Th. 4 p. q. 24, art. 3, Θ, aliquos dici conscriptos in libro vita, non quidem simpliciter, sed secundum quid, id est quod justitiam et gratiam, qua pro præsenti tempore justi sunt, qui dum justitia finaliter excidunt, dicuntur eradi; qui vero simpliciter ibidem scripti sunt, sic ut in vitam æternam sint prædestinati, isti nunquam delentur de libro vita. Itaque responsio Dei intelligitur de illis, qui temporaliter quidem justi sunt, sed tamen per peccatum mortale justitia finaliter excidunt; et sic de libro vita seu prædestinorum delentur.

Obj. II. Optare privari æterna vita, vel excidere ex statu gratia divinæ, est contra charitatem sibi debitam, et prorsus inordinatum. Ergo id non optavit Moyses.

R. Inordinatum esse id optare absolute et efficaciter: sed isto modo hoc non optavit Moyses; non enim a parte rei et vere deleri optavit, nam neverat hoc esse impossible; sed hac phrasí desiderium suum ingens aliqua ratione patefecit, quod alter non ita efficaciter patefacere poterat. Et ideo, ut ex S. P. supra vidimus, Moyses hoc omnino dixit securus, apprime enim neverat quod Deus ipsum non deleret. Sensus igitur verborum ejus est hic: aut dimite populo, aut dele me de libro tuo; sed scio quod me non deleturus sis; ergo restat ut dimittas et parcas populo.

Nihil aliud igitur illa deprecatio Moysis insinuat, quam maximum desiderium, quod habebat pro salute Judeorum. Sicut ergo, ut observat Abulensis, Christus non absolute voluit aut optavit, ut transferret ab ipso calix passionis mox future, sed per istam orationem tantum declarare voluit desiderium partis inferioris, seu sensitivæ reformidantis mortem; ita pariter Moyses hic absolute et efficaciter non optavit deleri de libro vita, sed tantum manifestavit intentionem desiderii, quod habebat pro salute Judeorum.

CAPUT XXXIII.

Dum adhuc Deus minatur populo, luget hic peccatum

suum: *Moyses interim continuo orans, tandem plenam reconciliationem populo impetrat, ac familiaritate cum Deo fatus, petit sibi ostendi faciem et gloriam ejus.*

Quædam resolvuntur. — Petes 1. quale fuerit tabernaculum, quod extra castra transtulit Moyses, y. 7.

R. non fuisse commune et vulgare, in quo cum uxore et filiis habitabat, nec etiam illud magnum et augustum, quod jussit Deus fieri cap. XXVI, et quod erectum narratur cap. XL: hoc enim nondum fuerat fabricatum: sed per istud tabernaculum intelligitur aliquod minus et sacrum, in quo antea Deus colebatur, cui incumbebat columna nubis, ubi conventus siebant populi, ubi Deus tunc consulebatur et responsa dabat. Erat itaque, antequam constructum esset tabernaculum illud magnum, aliud parvum in castris quasi publicum sacrarium.

Hoc autem tabernaculum, tanquam domicilium Dei, transtulit Moyses extra castra, in poenam idolatriæ, et ad indicandum populo, quod, repulso a se Deo, castra essent contaminata: nam cum isto tabernaculo migravit simul et columna nubis; ut patet ex y. 9.

Porro ut tabulae lapideæ propter infamem idolatriæ a Moyse contractæ fuerant, ita etiam volumen legis, quod Israelitis prælectum fuerat cap. XXIV, tunc verisimiliter disrupti jussit Deus: nam cap. XXXIV, 27, jubet rursus a Moyse idem describi.

P. 2. quo referendum sit illud, quod Deus y. 19 dixit ad Moysen: *Miserebor cui voluero*; vel, uti habent hebreæ, LXX, et ex illis Apost. ad Rom. IX, 15: *Miserebor cui miserebor*.

R. S. P. Aug. conformiter ad Apost. hoc de hominum salvatione ac prædestinatione non incongrue intelligit. Unde Q. 134 in Exod. ita scribit: « *Quod vero addidit, » Et miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabò cui misericordiam præstero, « ibi plane expressius ostendit vocationem, qua nos vocavit in suum regnum et gloriam, non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua.* »

P. 5. quomodo ea quæ a y. 21 usque ad 23 dixit Deus de abscondendo Moysen in foramine petrae, donec transiret gloria sua, intelligentur litteraliter, et quomodo allegorice.

R. Illa exponenda videri hoc modo: *Ecce est locus coram me*, scilicet ubi soleo tecum loqui, et stabis supra petram, in monte Sina. *Cumque transibit gloria mea*, id est facies mea gloriosa, *ponam te in foramine petrae*, seu in caverna, in qua lateas, et protegam dexteram meam, id est nubem vel aliud corpus opacum opponam antro in quo latebis, *donec transeam*; ne scilicet rutilantibus faciei meæ radiis examineris.

Tollamque manum meam, id est cum facies mea gloriosa transierit, amovebo nubem; et videbis posteriora mea, seu tergum angeli transeuntis, in quo nimirum temperata erit lux.

Hunc esse litteralem hujus loci sensum, ex tota serie sacri textus patet: allegoricus tamen sensus hic est potior et magis intentus a Spiritu S. Porro totum

hunc locum pulcherrima allegoria exposuit S. P. Aug. Q. 154 in Exod., ut hic sit typus Ecclesiae: *Quis locus, inquit, non penes Deum est, qui nusquam est absens?* Sed Ecclesiam significat dicendo, *ECCE LOCUS PENES ME... ET STABIS*, inquit, *SUPRA PETRAM: quia SUPER HANC PETRAM, ait Dominus, AEDIFICABO ECCLESIAM MEAM...* post transitum Christi, id est post passionem et resurrectionem Christi stetit populus fidelis supra petram.

Lib. autem II. de Trin., cap. 17, ita scribit S. Doctor: *Non incongrueret ex persona divina Domini nostri praefiguratum solet intelligi, ut posteriora ejus accipiatur caro ejus in qua de Virgine natus est... facies autem ejus est illa Dei forma, in qua est aequalis Patri.*

CAPUT XXXIV.

Moyses cum novis tabulis reddit in montem, Deus coram eo transiens, sese a tergo conspiciendum exhibet: renovatur foedus Dei cum Hebreis, ac Decalogus rursus inscribitur tabulis: Moyses cornuta facie descendens, terret populum, quem velata facie alloquitur.

QUÆSTIO UNICA. — UTER SCRIPSERIT DECALOGUM IN SECUNDIS TABULIS, AN DEUS, AN MOYES.

Vers. 1: *Ac deinceps: præcide, ait (scilicet Deus ad Moysen); vel, ut in hebreo habetur: Dola tibi duas tabulas lapideas instar priorum, Priores tabulas præciderat ipse Deus, istas Moyses; quo significatur Dei beneficia et favores, sine labore obtentos, si negligantur vel amittantur, non sine labore reparari. Quod has secundas tabulas Moyses duntaxat præciderit sen dolaverit. Deus autem in eisdem, quemadmodum in prioribus, Decalogum scripserit, contendunt Estius, A Lapide, Menochius et alii recentiores interpres. Attamen*

R. et dico: Licet certum sit, quod Deus, id est Angelus vicem Dei gerens, in prioribus tabulis Decalogum exaraverit, probabilius tamen est, quod in posterioribus tabulis eumdem restauraverit seu scripserit Moyses.

Prob. I. Quia postquam Scriptura de Moyse dixerat *¶ 28: Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies, et quadraginta noctes; panem non comedit et aquam non bibit, nulla interposita persona, subjungit sacer textus: Et scripsit in tabulis verba foederis decem. Ergo sicuti et non comedit, et non bibit refertur ad Moyses, ita et ad eumdem referendum est et scripsit.*

Prob. II ex S. P. Aug., qui Q. 15 in Deut. reflectens ad jam cit. Scripturæ verba, ita scribit: *Si superius quod dictum est (hic ¶ 27): Scribe tibi verba haec, quibus et tecum et cum Israel pepigi foedus, ad superiora pertinet, que Deus ita præcipiebat, ut non in duabus tabulis lapideis scriberentur, sed in libro legis ubi multa conscripta sunt, certe illud quod sequitur,*

¶ 28: Et erat ibi Moyses in conspectu Domini quadraginta diebus et quadraginta noctibus, panem non manducavit et aquam non bibit, scripsit in tabulis testamenti decem verba, Satis manifestat et eumdem Moyses in tabulis haec decem verba scripsisse, non Deum. Idem etiam senserat S. Doctor Q. 166 in Exod., ubi ponens scripsi-

men inter primas et secundas legis tabulas, ait: *De Moyse dictum est, quod ipse scripserit, cui etiam Deus paulo ante dixerat, Scribe tibi verba haec. Cum vero primum legem accepit, cuius tabulas abjecit et fregit, nec ipse excidisse dictus est tabulas lapideas, ut modo dictum est: Excide tibi duas tabulas lapideas: ne ei dictum est, ut scriberet, Sicut ei modo dicitur: nec eas ipse scripsisse narratur, sicut modo narrat Scriptura, et dicit: Scripsit in tabulis testamenti decem*

verba. Obj. I. S. P. Aug. sententiam suam confirmat ex ¶ 27 hujus cap., ubi habetur: *Dixitque Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba haec, quibus et tecum et cum Israel pepigi foedus. Atqui tamen haec verba referenda sunt ad leges ceremoniales, et judiciales, id est ad volumen federis; ergo argumentum, in quo se fundat S. P. videtur omnino corrue.*

R. I. S. P. non tantum se fundare in ¶ 27, sed etiam, et quidem præcipue ac maxime in ¶ 28; ut liquet ex Q. 15 in Deut., in qua, ut supra vidi, admittit quidem verba ¶ 27 posse referri ad volumen foederis, sed negat ad illud posse referri verba ¶ 28. Interim directe ad argumentum propositum.

R. 2. Disting. min. Verba ¶ 27 referenda sunt ad solas leges ceremoniales, etc., nego; referenda sunt ad leges ceremoniales, et simul etiam ad leges decalogicas, concedo min. Etenim juxta istum versum Deus jubet Moysen scribere omnia prorsus verba, quibus et cum ipso et cum Israëlitis pepigerat foedus. Jam autem hoc foedus non tantum consistebat in legibus ceremonialibus, etc., sed etiam in decalogicis: siquidem propterea arca Deut. XXXI, 26, et alibi vocatur arca foederis, quia nempe continebat tabulas decalogicas seu legem, que erat proprie foedus inter Deum et Hebreos initum, ut liquet hic ex ¶ 28.

Inst. I. Admitti quidem potest, quod Moyses jubatur etiam scribere leges decalogicas; sed inde tamen non videtur posse deduci, quod eas scripserit in secundis tabulis; nam commode id explicari potest de Decalogo, non in tabulis lapideis, sed in Exodo et Deut. conscripto.

R. Neg. assumpt., quia postquam Scriptura hic ¶ 27 retulisset, quod Deus jussit Moysen scribere verba foederis, ¶ 28 subjungit quod Moyses illam Dei jussionem impleverit, dum ibidem dicitur: *Scripsit in tabulis verba foederis decem. Ergo nequaquam dici posse videtur, quod Moyses tantummodo jubatur scribere Decalogum in libro, et non in tabulis.*

Inst. II, cum A. Lap. et aliis: *Hæc verba: Scripsit in tabulis, etc., non de Moyse, sed de Deo intelligenda sunt; nam licet de Moyse proximus p̄cesserit sermo, hic tamen de Deo est. Quod licet latinis non videatur, tamen Hebreis non est, qui saepe vel tacite intelligent personam aut suppositum verbi, vel remotius aliquod asciscunt, maxime si id sibi notum sit aut alias nominatum. Ergo cum hic ¶ 1 imo et 28 p̄cesserit sermo de Deo, jam cit. verba: Scripsit in tabulis, etc., de Deo intelligere nihil vetat.*

Imo quod de Deo intelligenda videantur, etiam

ipsem Aug. admittit supra cit. Q. 15 in Deut. ubi postquam dixisset, quod Scriptura satis manifestet, Moysen in tabulis haec decem verba scripsisse, non Deum, statim subjicit: *Nisi forte violenter quidem, sed CERTA NECESSITATE compellimur, ubi dictum est, ET SCRIPSI IN TABULIS, non Moysen subaudire, sed Dominum. Et parum infra addit: Secundas tabulas ipse Moyses jubet excidere: ut ipsæ certo opere humano intelligantur excisæ, quamvis eas Deus ipse scripserit, sicut promisit, cum juberet excidi.*

R. Neg. assumpt.; nam etsi Hebræi quandoque substantivum verbi accipiant illud, non quod proximum, sed quod remotius est; tamen hoc non videatur posse hic habere locum: siquidem hoc nimis violentum est, ut advertit S. P. Aug.; nam totus contextus ¶ 27 et 28 secundum naturalem significationem exigit, ut illa verba: *Scripsit in tabulis, etc., referantur ad Moysen.*

Ad id vero quod S. P. objectum est, respondeo eum quidem istam expositionem proponere, sed nequaquam approbare, ut liquet ex verbis, que jam objectis immediate subjungit: *Porro, inquit, si diligenter attendamus, ideo utrumque est dictum (scilicet et Moysen et Deum scripsisse) in secundis tabulis, quia et Deus fecit per gratiam suam opus legis in homine, et homo per fidem suam suscipiens gratiam Dei pertinent ad Testamentum Novum cooperator est adjuvanus Dei. Unde et ibidem post pauca hoc modo concludit: Profecto non cogimur violento intellectu subaudire quod Deus scripserit, ubi Scriptura dicit: et erat Moyses in conspectu Domini... et scripsit in tabulis verba testamenti. Ubi valde sonat scripsisse Moyses.*

Obj. II. Hic ¶ 1, item Deut. X, ubi eadem haec historia repetitur, evidenter dicitur Deus etiam in secundis tabulis scripsisse legem, ut patet ibidem ex ¶ 2, ubi Deus dicit: *Scribam in tabulis verba, quæ fuerunt in his quas ante confregisti. Item ibidem postquam ¶ 3 dixerat Moyses: Ascendi in montem habens eas (scilicet tabulas) in manibus, ¶ 4 additur:*

Scripsitque, scilicet Deus.

R. Deum scripsisse partim auctoritate et precepto, partim etiam dictamine; Moysen autem ministerio. Sic supra cap. VII, 2, dicit Pharaoni: *Percutiam omnes terminos tuos ranis, cum tamen id fecerit opera Aaronis extensis virginis: sic cap. XVII, 5, dicitur Moyses virga percussisse flumen, scilicet per manum Aaronis. Itaque in presenti casu Scriptura potius attribuitur Deo quam Moysi, quia Deus causa principalis Moysen velut causam instrumentalem adhibuit: ac proinde magis opus Dei fuit conscriptio Decalogi, quam conscriptio preceptorum ceremonialium, etc., siquidem ad hæc tantum concurrit, ea Moysi inspirando, ad conscriptionem autem Decalogi, etiam concurrit dictando. Nam, ut observat Hugo Card. in cap. X Deut., Domino per angelum dicente scripsit Moyses secundas tabulas: unde Dominus non tantum auctor, sed et agens fuit. Exponitur ergo, scribam, id est scribi faciam, dictando scilicet quod in eis scribatur: et scripsit, id est scribi fecit.*

Illud ipsum etiam insinuat S. P. Q. 166 in Exodo dicens: *In secundis tabulis homo per adjutorium dei tabulas fecit atque conscripsit. Hoc autem adjutorium, sive specialis ille concursus Dei, quo non tantum auctor, sed et agens fuit in conscriptione secundarum tabularum, significat quod Deus per gratiam suam faciat opus legis in homine, et homo suscipiens gratiam cooperator sit adjuvantis Dei; ut supra ex S. P. dictum est.*

P. 1. cur priores tabule, brevi confringendæ, confecte fuerint a Deo, et descriptæ illius digho, ut patet ex hoc lib. cap. XXXI, et Deut. cap. IX, 10, posteriores vero, perpetuo servandæ, ac in tabernaculo et templo Dei reponendæ, tam ab homine excise furent, quam ab homine scriptæ.

R. Cum S. P. Aug. Q. 166 in Exod. id ideo verisimiliter factum esse, quod illis prioribus tabulis significatum est Vetus Testamentum, quia Deus ibi præcepit, sed homo non fecit; lex enim posita est in Veteri Testamento, quæ convinceret transgressores, ut (sicut dicitur ad Rom. V, 20) abundaret delictum (occasionaliter scilicet, occasione nempe sumpta ex parte hominis qui plerumque nititur in vetitum) non enim impliebatur timore, quæ non impletur nisi charitate; et ideo dicitur opus Dei, quia Deus legem constituit, Deus conscripsit; nullum opus hominis, quia homo Deo non obtemperavit, et eum potius reum lex fecit. In secundis autem tabulis homo per adjutorium Dei tabulas fecit atque conscripsit; quia Novi Testamenti charitas legem fecit...; dicit enim Apostolus (ad Rom., XIII, 10): *Plenitudo legis charitas et (ad Gal., IX, 6) Fides quæ per dilectionem operatur, etc.* Ita S. Pater.

P. 2. quo sensu dicatur ¶ 29, quod facies Moysis cornuta esset, dum cum secundis tabulis descendebat ex monte.

R. vocem cornuta ibidem non sumi proprie, sed metaphorice, nempe pro radiante, seu fulgore emittente: ac proinde nemo suspicari debet fuisse cornua materialia, sed radios ex vultu ejus effulgentes. Unde Chaldaeus, sensum istius versus exponens, ita habet: *Quod multiplicatus esset splendor gloriæ suæ. Et LXX vertunt: Et non cognovit, quo resplenduisse cutis faciei suæ. Unde et apost. LXX secutus II ad Cor. III referens hanc historiam, ¶ 7 ait: Quod si ministrazione mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi PROPTER GLORIAM YULTUS EJUS, quæ evacuat: quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Liquet igitur, cornua illa nihil aliud fuisse, quam radios luminis undique diffusos, quales hodie sanctorum imaginibus appingimus. Moyses itaque tanto splendore radiabat, ut non solum populus, sed et Aaron quidem ipse, et alii principes populi, tantum fulgorem ferre non valentes, ejus aspectum et consortium perterriti refugerent, donec Moyses, impedito supra caput velamine, eos revocaret, illisque et toti populo mandata divina exponeret.*

Corrigi proinde deberent piejura, quæ duo cornua Moysi attribuant, vel duos radios instar duorum cor-

num; nusquam enim cornua haec dicuntur tantum duo fuisse. Nam etsi in hebreo sit duale *Karna'im*, tamen inde nihil sequitur: quia sunt apud Hebreos voces plures quae tantum dicuntur in duali, ut *Schamaim cœli, Rechaim molæ;* et tamen significant etiam res plures quam duas; uti observat Marius.

CAP. XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII,
XXXIX.

In his capitibus præcipue narratur, quomodo omnia fuerint fabricata, quæ ad usum et ministerium tabernaculi et atrii pertinent. De quibus cum in præcedentibus (nempe a cap. XXV usque ad XXX) actum sit: hic tantum pauca discutienda restant. Itaque

QUÆDAM RESOLVUNTUR. — Petes 1. quam munifica fuerit oblatio Hebreorum pro construendo tabernaculo, de qua agitur cap. XXXV, 21, et cap. XXXVI, 2.

R. Quam liberalis et munifica haec fuerit; ex eo colligere licet, quod infra cap. XXXVIII, 23, dicitur solum pondus auri fuisse *viginti novem talentorum, et septingentorum triginta siclorum.* Et quia talentum continet siclos 3,000, inquit Marius, fient universe sici aurei 87,750: et quia auri ad argenteum est duodecupla circiter proportio (adeoque unus sicles aureus facit circiter 12 argenteos), aequivalent circiter hi sici aurei sicles argenteis 1,052,760 quos si revocemus ad calculum, dando uni siculo argenteo unum florenum brabanticum (ut multi volunt cum A Lapide) erit summa totidem florenorum Brabantorum, id est decies centena millia, quinquaginta duo millia, septingenti, sexaginta.

Hæc autem larga oblatio populi ostendit, non ita fuisse populum ornamentiis suis spoliatum, quando ea conferebat in vitulum aureum, quin adhuc multa sibi retineret. Deinde commendatur, inquit Estius, nobis voluntaria et spontanea ista tam larga oblatio, ut merito pudere debeat tam multos christianos, qui in usus sacros ita frigide et tenuiter conferunt: ac tertio præter devotionem populi, commendat etiam S. P. Aug. Q. 471 in Exod. artificum fidelitatem, qui, populo plus quam necesse esset, offerente, nihil ex ea largitionum copia sibi concupierunt.

P. 2. quo sensu dicatur cap. XXXVII, 16, quod acetabula, phialæ, et eyathi sint facta in usum mensæ panum propositionis.

R. Putat Vilalpandus lib. IV de Templo cap. 57, ex hoc loco solide erui posse, hæc vasa soli mensæ servivisse. Sed hoc merito refutat Abulensis ex eo quod tum hic, tum supra cap. XXV, 29 dicatur, quod aliqua ex jam dictis vasis fuerint composita ad offerenda libamina. Jam vero libamina non offerebant super mensam, sed super altare holocausti; ergo non potest dici quod ista vasa sint confecta in usum solius mensæ. Dicendum itaque arbitramur cum auctore jam cit. quod acetabula essent quedam vasa aurea plana, in quibus ponebatur simila ad sacrificia: nam ex Num. XV et XXVIII constat, quod in omni sacrificio deberet ponî certa pars similæ: simila autem ista accipiebatur ab offerentibus, ut

certo tempore poneretur in altari holocaustorum super sacrificia, et recipiebatur in illo vase aureo, et ibidem conservabatur, et sacerdotes accipientes illud vas cum simila, quæ ibi erat, ponebant super sacrificia. Phialæ autem et cyathæ erant vasa continentia liquorem, nempe vinum et oleum, ex quo pariter in quolibet sacrificio certa mensura ponî debebat, ut patet ex cit. capitibus lib. Num. et hoc lib. cap. XXIX. Ut igitur intelligatur, quo sensu præmorata vasa hic dicuntur facta ad diversos usus mensæ.

Dicendum est cum eodem Abulensi, duplum fuisse mensæ usum; primum seu principalem, ut contineret panes propositionis; secundum seu minus principalem, ut esset quasi repositorium vasorum mundorum, in quibus conservabantur simila, oleum, etc., quibus quotidie indigebant in sacrificiis; atque in hunc usum mensæ hie dicuntur facta esse præfata vasa.

P. 3. quomodo cap. XXXVIII, 8, labrum æneum potuerit confici ex speculis mulierum.

R. Inde facile potuisse confici; quia nempe ista specula non ex vitro, sed ex ære composita erant; nam, ut docet Plinius lib. XXXIII, cap. 9, et lib. XXXIV, cap. 17, olim specula ex stanno, et ære terso ac polito concinnata fuerunt. Errant igitur illi, qui censem labrum æneum fuisse confectionem ex integrimentis æneis illorum vitreorum speculorum: siquidem vitrum eo tempore nondum erat in usu, et specula tunc siebant ex chalybe, aut ære, aut argento politissimo, ut refert Vitruvius lib. VII, cap. 5.

P. 4. an Moyses cap. XXXIX, 43, postquam vidit omnia esse completa, quæ erant necessaria ad tabernaculum, benedixit instrumentis tabernaculi, an potius filiis Israel.

R. Prima fronte alicui videri posset, Moyses benedixisse tabernaculo, cæterisque operibus recenter factis. Sed non ita est: nam cap. seq. describitur omnium istorum operum consecratio, quæ facta est partim unctione olei sancti, partim præsentia Domini, cuius gloria in nube apparens, implebat tabernaculum. Itaque Moyses benedixit non rebus iis quæ offerebantur a populo, sed ipsis filiis Israel, qui tam liberaliter sua obtulerunt Domino, et qui tam studiose operi tabernaculi insudarunt, obedientes promptissime voci Domini.

Estius et A Lapide id eruunt ex eo, quod habeatur genus masculinum tam in hebreo, quam in versione LXX, scilicet *benedixit eos.* Menochius et alii non-nonnulii vertunt hoc modo: *Et laudavit eos Moyses.* Sensus est: Moyses collustrato opere toto, vidensque perfectum, collaudavit diligentiam et pietatem eorum, et bene eis precatus est.

Sensu tropologico denotatur, quod ille, qui in anima sua speciale tabernaculum Deo erigit per humilitatem, charitatem, aliasque christianas virtutes, eo completo sit benedicendum a Deo, quia gratia ei gloria cumulabitur: nam, ut dicitur Prov. X, 5, *Benedictio Domini super caput justi.*

Hinc S. P. Aug. in psal. CXI ait: *Qui timet Dominum, et in templum sancti Dei, conversione recti cordis aptatur, nec gloriam hominum querit, nec terrenas divitias concupiscit; et tamen gloria et divitiae in domo ejus. Domus enim ejus cor eius est: ubi Deo habiente, opulentius habitat cum spe vitae æternæ, quam hominibus habitantibus in marmoratis laqueatisque lectis, cum timore mortis æternæ.*

CAPUT XL.

Tandem erigitur tabernaculum, quod mox nubes gloriae Domini operit, eidemque deinceps incumbit.

QUÆSTIO UNICA. — DE ERECTIONE TABERNACULI.

Vers. 2: *Mense primo, prima die mensis eriges tabernaculum testimonii.* Fuit hæc prima dies mensis primi, anni scilicet secundi ab egressu de Ægypto, ut dicitur y. 15: ergo elapsus jam erat integer annus quo egressi erant filii Israel de Ægypto (demptis 14 diebus) antequam erectum est tabernaculum: ex quo confirmatur quod in præfatione diximus, videbilet Exodum complecti historiam 145 annorum, nempe a morte Josephi usque ad diem erectionis tabernaculi; qui numerus colligendus est hoc modo: Filii Israel (ut monstratum est cap. XV Gen. Q. 2) habitaverunt in Ægypto annis 215, ab anno scilicet 59 Josephi, quo ingressi sunt usque ad 80 Moysis, qui erat annus egressionis eorum; ut patet supra cap. XII. Ab his 215 annis detrahendi sunt anni reliqui vita Joseph, scilicet anni 71, qui spectant ad Genesim; ergo supersunt a morte Josephi, unde incipit Exodus, usque ad annum egressionis eorum 144 anni, quibus si adjungatur annus quo fere mo-

rati sunt in deserto, usque ad erectionem tabernaculi, erunt simul 145.

y. 32: *Operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud.* Nempe columna, quæ ante super parvum tabernaculum extra castra constiterat, jam novo prodigo ad illud posterius transmigravit: et quæ ante minus lucida erat, saltem per diem, jam tota splendens apparuit, et gloria sua luce divinam majestatem illuc præsentem adesse significavit.

y. 33: *Nec poterat Moyses ingredi tectum fæderis* (id est tabernaculum testimonii) idque non tam ob reverentiam majestatis divine istuc præsentis, ut putat Cajetanus, quam quia nubes spissitudine sua et fulgore oculos præstringebat, et omnium aliarum rerum conspectum eripiebat. Hinc enim additur: *Nube operiente omnia, et majestate Domini coruscante, etc.*

Notanda est quoque, inquit S. P. Aug. Q. 173 in Exod., res mulum mirabilis, quod nube descendente et implente tabernaculum, quæ tamen gloria Domini dicitur, non poterat Moyses intrare tabernaculum, qui in monte Sina, quando legem primitus accepit, intravit in nubem ubi erat Deus.

Allegoricam rationem ibidem assignat S. P.: *Procul dubio ergo aliæ personam tunc figurabat (Moyses), aliæ nunc.* Et tunc eorum, qui participes sunt intima veritatis Dei: nunc autem Judeorum, quibus gloria Domini, quæ in tabernaculo (nempe in Ecclesia) est, quod est gratia Christi, tanquam nubes apponitur non eam intelligentibus, id est, non credentibus, ac prouide nec in eam intrantibus.

Id autem tantum illa vice factum est, nam alias Moyses tabernaculum ingressus est.

DILUCIDATIO

IN LIBRUM LEVITICI.

Præfatio.

Leviticus seu liber sacerdotalis (quem Hebrei a suo exordio *Vayera* appellant, id est *vocavit*) apud Græcos et Latinos a materia, quam tractat, nomen sortitus est: quia enim argumentum ejus præcipuum sunt sacrificia, ritusque tribum Levi concernientia, *Leviticus* appellatur. Cum itaque in Exodo ea essent constituta, quæ ad tabernaculi, altaris, aliorumque fabricam spectabant, et tribus Levi præ cæteris esset cultui divino dicata, atque peculiariter assumpta ad universa tabernaculi ministeria (cujus præcipuum usus in sacrificiorum oblatione consistebat) opportune hic agitur de his, quæ ad sacrificia ac sacerdotum munia pertinent.

Porro tota hujus libri historia contigit anno secundo egressus israelitici de Ægypto, et quidem intra unum mensem, primum scilicet, qui vocabatur *Nisan;* nam statim, erecto tabernaculo, cœpit Deus

Generatim vero Leviticus in tres partes dividitur,